

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10^{ΗΣ} ΜΑΪΟΥ 1990

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Γεώργιος Μιχαηλίδης-Νουάρος**, παρουσιάζοντας τὰ βιβλία τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γεωργίου Κ. Βλάχου μετὶ τίτλου: α) «*Θεσμοὶ καὶ προβλήματα τῆς σύγχρονης Δημοκρατίας* (τόμος Α΄) καὶ β) *Δίκαιο καὶ πολιτικὴ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ στὸ σύγχρονο Κόσμο* (τόμ. Β΄), Ἀθήνα 1988 καὶ 1989, λέγει τὰ ἑξῆς:

Ἔχω τὴν τιμὴ νὰ παρουσιάσω ἀπόψε τοὺς δύο τόμους μελετῶν τοῦ ἐκλεκτοῦ συναδέλφου μας καὶ σήμερα Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας μας κ. Γεωργίου Βλάχου, ποὺ δημοσιεύθηκαν πρόσφατα μετὶ τίτλου: «*Θεσμοὶ καὶ προβλήματα τῆς σύγχρονης Δημοκρατίας* (τόμ. Α΄ σ. 488)», καὶ «*Δίκαιο καὶ πολιτικὴ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ στὸ σύγχρονο κόσμο* (τόμ. β΄ σ. 274)».

Γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ὅλη ἐπιστημονικὴ δράση τοῦ κ. Γ. Βλάχου εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ μιλήσω κατὰ τὴν ἐπίσημη ὑποδοχὴ του ὡς ἀκαδημαϊκοῦ στὴ συνεδρία τῆς 17ης Ἰανουαρίου 1984, κατὰ τὸ χαιρετισμὸ τοῦ ἀπηύθυνα μετὶ τὴν ιδιότητά μου ὡς Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἐπίσης δὲ στὴν ἴδια συνεδρία ὁ ἀείμνηστος συνάδελφος Κωνσταντῖνος Τσάτσος εἶχε ἀναπτύξει εὐρύτερα τὶς μεγάλες ὑπηρεσίες καὶ τὴν προσφορὰ του στὴ διεθνή προαγωγὴ τοῦ κλάδου τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἐπαναλάβω καὶ σήμερα ὅτι ὁ συγγραφέας εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς καὶ θεμελιωτὲς τοῦ νέου αὐτοῦ κλάδου στὸν ὁποῖο ἔχει ἀφιερῶσει ἕνα πολὺ μεγάλο ἀριθμὸ σημαντικῶν συγγραμμάτων, βιβλίων, μελετῶν καὶ λοιπῶν δημοσιευμάτων στὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴ γαλλικὴ γλῶσσα.

Μιὰ νέα σημαντικὴ προσφορὰ του στὴν ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη καὶ παιδεία ἀποτελοῦν οἱ προαναφερθέντες δύο τόμοι μελετῶν, στοὺς ὁποίους ἀναδημοσιεύει 44 δυσέυρετες καὶ πολυτίμες μελέτες του, μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶχαν δημοσιευθεῖ σὲ

ξένη γλώσσα και ήδη μεταφράσθηκαν έλληνικά από τον ίδιο και πραγματεύονται, όχι μόνο βασικά θέματα τής πολιτικής έπιστήμης, αλλά και προβλήματα νομικά, ιστορικά και φιλοσοφικά.

Στήν άποψινή όμιλία μου δέν θά ήταν δυνατό νά αναλύσω τό περιεχόμενο όλων τών μελετών αύτών, πού εΐναι πλούσιες σέ όξειες παρατηρήσεις και σέ καλά θεμελιωμένες σκέψεις. Θα περιορισθώ μόνο νά έξάρω τρεις από τις βασικές θέσεις και στόχους τοῦ συγγραφέα, πού κυριαρχοῦν γενικά στις έρευνές του και έπιτρέπουν νά σχηματίσει κανείς μιá εικόνα τής εὐρύτητας τών ενδιαφερόντων του και τής δύναμης τών επιχειρημάτων του.

1. *Πρώτη* από τις βασικές αυτές θέσεις και έπιδιώξεις τοῦ συγγραφέα εΐναι ή προσπάθεια τής διευρύνσεως τοῦ αντικειμένου τής πολιτικής έπιστήμης και τής φιλοσοφικής θεμελιώσεώς της.

Εΐδικότερα, αντικρούοντας τήν άποψη πολλών έρευνητῶν τοῦ ίδιου κλάδου, πού εΐχαν περιορίσει τις έρευνές τους στή μελέτη τών φαινομένων τής κρατικής έξουσίας, τονίζει ότι ή πολιτική έπιστήμη έχει χειραφετηθεΐ από τό Δημόσιο Δίκαιο και απέκτησε τήν αυτοτέλειά της για δύο λόγους, *πρώτον* γιατί μελετá και αναλύει, τόσο τά πολύπλοκα προβλήματα τής έσωτερικής πολιτικής ζωής, όσο και τά υπερκρατικά προβλήματα τής διεθνούς ζωής, και *δεύτερον* γιατί έχει διευρύνει τις έρευνές της και σέ προβλήματα νομικά, ήθικά και κοινωνικά, πού επί χιλιετηρίδες άπασχολοῦσαν τή φιλοσοφία.

Για τό λόγο αυτό, και επειδή ή πολιτική έπιστήμη προϋποθέτει μιá αξιολόγηση τής πολιτικής συμπεριφορᾶς, ύποκρύπτει δηλαδή μιá φιλοσοφία τής ιστορίας, τοῦ ανθρώπου, και τοῦ κόσμου, εΐναι φανερό ότι ή πολιτική έπιστήμη δέν μπορεί νά άγνοεΐ τή φιλοσοφία και ότι ή άγνοια τής μιᾶς από τήν άλλη εΐναι έπιβλαβής για άμφότερες. Για τόν ίδιο λόγο ό κ. Γεώργιος Βλάχος αντικρούει τή γνώμη τοῦ γάλλου καθηγητῆ Duverger, ό όποϊος θεωρεΐ τήν πολιτική ως μιá πρακτική άπλῶς γνώση, καθοδηγητική τής ανθρώπινης δραστηριότητας, γνώμη πού εΐναι φανερό ότι άποστερεΐ τήν πολιτική έπιστήμη από τις βαθύτερες φιλοσοφικές βάσεις της.

Ή διεύρυνση αύτή τοῦ αντικειμένου τής πολιτικής έπιστήμης ανταποκρίνεται κατά τόν συγγραφέα στήν ανάγκη τοῦ σύγχρονου ανθρώπου νά άποκτήσει μιá πληρέστερη γνώση τής σημασίας τής πολιτικής δραστηριότητας, ή όποία άποτελεΐ τή σπουδαιότερη εκδήλωση τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Με άλλες λέξεις ό άνθρωπος τής έποχῆς μας έχει πεισθεΐ, όπως τονίζει ό συγγραφέας, ότι ή Σοφία και ή Φρόνηση εΐναι πολὺ αξιότερες και ώφελιμότερες από τήν Τύχη και τή Βία, πού παλαιότερα κυριαρχοῦσαν άπόλυτα στήν ανθρώπινη ιστορία.

Βάσει τών σκέψεων αύτῶν άποκρούει επίσης και τις θεωρίες τοῦ φυσικοκρατικοῦ ατομικισμοῦ, πού εκήρυτταν τήν παντοδυναμία τών φυσικῶν νόμων και τόν

αυτοματισμό τῶν ἀτομικῶν σχεδίων, ἀρνούμενες κάθε ἰδέα προγραμματισμοῦ. Ἐπίσης εἶναι ἀντίθετος στή γνώμη τοῦ γάλλου ἀκαδημαϊκοῦ Rueff καί ἄλλων διανοητῶν, πού δέχονται τήν πλήρη ἐπιστημονικοποίηση τῆς πολιτικῆς δραστηριότητας. Ἐπικρίνοντας τή γνώμη αὐτή ὁ συνάδελφός μας παρατηρεῖ ὅτι, ναί μὲν οἱ μεγάλες πρόοδοι τῶν ἐπιστημῶν καί τῆς τεχνολογίας ἔχουν διευρύνει σημαντικά τήν ἔκταση τῶν πληροφοριῶν καί τῶν γνώσεων, πού ἀπαιτοῦνται γιά τή λήψη πολιτικῶν ἀποφάσεων, πάντως ὅμως δὲν μποροῦν νά ἀναπληρώσουν τήν προσωπικότητα καί τὸ συναισθηματικὸ κόσμο τῶν ἡγετῶν καί τοῦ λαοῦ, ἀπὸ ὅπου σὲ τελευταία ἀνάλυση ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία κάθε πολιτικῆς δραστηριότητας.

Ὅπως τονίζει ὀρθά ὁ συγγραφέας, ἡ πλήρης ἐπιστημονικοποίηση τῆς πολιτικῆς δραστηριότητας θὰ ἔχει ὡς συνέπεια νά καταργήσῃ τὸν πολιτικὸ ἄνθρωπο, νά σβῆσῃ μιὰ γιά πάντα τὸν πολιτικὸ στοχασμὸ καί νά ἐκμηδενίσῃ τήν πολιτικὴ, πού ὁ Ἀριστοτέλης ἔχει χαρακτηρίσει ὡς τὴν «ὕψιστη τῶν τεχνῶν». Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά προσθέσω ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ὀρθός, γιὰ τὴν ἡ πολιτικὴ δράση περιέχει πάντα ἓνα ποσοστὸ θεϊκῆς ἐμπνεύσεως, πρωτοβουλίας καί αὐθόρμητης δημιουργικότητας καί γιὰ τὸν σύγχρονος ἄνθρωπος δὲν ἔχει γίνῃ ἓνα αὐτόματο, ἀλλὰ τὰ ἀστάθμητα στοιχεῖα τῆς ἠθικῆς του προσωπικότητας καί τοῦ ψυχισμοῦ του (π.χ. ὁ ἠρωϊσμὸς καί ἡ αὐταπάρνηση) θὰ διαδραματίζουσαν ἓνα ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν πολιτικὴ ζωὴ καί στὴν ἱστορία.

2. Ἡ *δεύτερη* κεντρικὴ ἰδέα καί τάση πού κυριαρχεῖ στὶς μελέτες καί τῶν δύο τόμων εἶναι ἡ πίστη τοῦ συγγραφέα στὶς ὑψηλές δημοκρατικὲς ἀρχές τῆς ἐλευθερίας, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καί τοῦ κοινωνικοῦ κράτους, καί ἡ ἐπίμονη προσπάθειά του γιά τὴν ἐπισήμανση καί τὴν θεραπεία τῶν βλαβερῶν συνεπειῶν τῆς τεχνοκρατίας. Ἡ πίστη του αὐτὴ στα δημοκρατικὰ ιδεώδη ἐκδηλώνεται ἰδιαίτερα στὶς μελέτες του πού ἐρευνοῦν τὴ «θεωρία τοῦ κρατικοῦ προγραμματισμοῦ», «τὴ δημοκρατία καί τὸ ἐπικοινωνιακὸ σύστημα», καθὼς καί στὴ μελέτη γιά τὴ δημοκρατία τοῦ χθές, σήμερα καί αὔριο. Στὶς μελέτες του αὐτὲς ὁ συγγραφέας τονίζει τὴν κοινωνικοποίηση τῆς ἐξουσίας, δηλαδή τὴν ἀνάγκη νά ἐξαλειφθοῦν ἀπὸ τὴ δημόσια ζωὴ τὰ στοιχεῖα τῆς βίας, τῆς ἀυθαιρεσίας καί τοῦ δεσποτισμοῦ (τόμ. Α, σ. 111 ἐπ.), καί ὅτι κατ' ἀντίθεση πρὸς τὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ ἢ ἀληθινὴ δημοκρατία ἔχει ὡς αἰώνιο ἔρεισμα τὸν ἀνθρωπισμὸ, τὴν πολιτικὴ παιδεία καί ἀρετὴ (σ. 113).

Σὲ μιὰ ἄλλη σύντομη, ἀλλὰ ἐπιγραμματικὴ μελέτη, περιγράφει ζωηρὰ τὸ φαινόμενο τῆς λεγόμενης «δημοκρατίας τῶν μαζῶν», πού ἀποτελεῖ, ὅπως λέγει, μιὰ ἐκδήλωση τοῦ λαϊκίστικου ὀλοκληρωτισμοῦ. Θὰ ἤθελα νά προσθέσω ὅτι τὸ φαινόμενο αὐτό, ὅπως εἶναι γνωστό, ἔχει μελετηθεῖ καί ἀπὸ ἄλλους διανοητὲς καί ἰδίως ἀπὸ τὸν ἴσπανὸ κοινωνικὸ φιλόσοφο Ortega Y Gasset στὸ βιβλίο του «Ἡ ἐπανάσταση τῶν μαζῶν», ἀλλὰ καί ἀπὸ τὸ συνάδελφό μας στὸ ἔργο του «Πολιτικὴ Ψυχολογία» (κεφ. Δ

σημ. 12 σ. 162), όπου μεταξύ άλλων παρατηρεί ότι το φαινόμενο αυτό είναι εκδήλωση τής μαζικής ψυχολογίας και πρέπει να διακρίνεται από τή γενικότερη έννοια τής κοινής γνώμης. Στην παρούσα μελέτη του τονίζει ότι ή αληθινή δημοκρατία είναι πρώτα από όλα έξανθρωπισμός του ανθρώπου, μετατροπή τής αγέλης σε κοινωνία και τής μάζας σε υπερέφανο λαό. 'Η «δημοκρατία», λοιπόν, «των μαζών» αποτελεί, όπως λέγει, μιὰ μορφή ἀρνήσεως τής αληθινής δημοκρατίας, δηλαδή ένα νοσηρό φαινόμενο, που πρέπει να καταπολεμηθεί με τήν παιδεία, με τή χαλιναγώγηση του ένστικτου, με τήν ανάπτυξη τής προσωπικότητας του ανθρώπου και του αίσθήματος τής κοινωνικής του ευθύνης.

Στή μελέτη α' 'Η τεχνολογική επανάσταση και ή πολιτική» (τόμ. Α' σ. 157) και σ' άλλες μελέτες του ίδιου έργου (τόμ. Α'. σ. 479 έπ.) ο συνάδελφός μας, έρευνώντας το έπικαιρο και όξυ πρόβλημα τής επίδράσεως τής τεχνολογίας στη σύγχρονη ζωή, έπισημαίνει, τόσο τις ευεργετικές συνέπειες τής τεχνολογικής επαναστάσεως, που όλοι γνωρίζουμε, όσο και τις δυσμενείς συνέπειές της, και ιδίως τους κινδύνους που αντιμετωπίζει το δημοκρατικό πολίτευμα από τήν πολιτική προπαγάνδα, από τήν αστυνόμηση του φρονήματος των πολιτών και γενικά από τις καταχρήσεις των τεχνολογικών προόδων. 'Ανοίγοντας μιὰ μικρή παρένθεση, σημειώνω ότι μιὰ παραστατική εικόνα των κινδύνων αυτών, που εμφανίζονται με μεγαλύτερη ένταση ιδίως στα όλοκληρωτικά καθεστώτα και άπειλούν τήν προσωπικότητα, τήν έλευθερία τής σκέψης και όλες τις πτυχές τής ιδιωτικής ζωής των ατόμων, προσφέρει το γνωστό βιβλίο του άγγλου συγγραφέα Τζώρτζ "Οργουελ (George Orwell) με τόν τίτλο «1984». Προσθέτω ότι το βιβλίο του "Οργουελ διασκευάσθηκε σε κινηματογραφική ταινία, που έχει προβληθεί πριν μερικά χρόνια στους κινηματογράφους τής χώρας μας, και ότι για το ίδιο βιβλίο έχουν γράψει πολύ ενδιαφέρουσες κριτικές άπόψεις ο κ. Γ. Βλάχος στόν τόμο Α' των έν λόγω μελετών του (σ. 393 έπ.), καθώς και ο συνάδελφος κ. 'Απόστολος Σαχίνης σ' ένα δοκίμιό του.

'Η τεχνολογική επανάσταση τής σύγχρονης έποχής αποτελεί άσφαλώς, όπως παρατηρεί ο συγγραφέας, κάτι το νέο στην ιστορία τής ανθρωπότητας. Συνέπεια τής επαναστάσεως αυτής, όπως εκθέτει ο ίδιος, είναι ή μεγάλη επέκταση του κρατικού παρεμβατισμού και ή επικράτηση μιās τεχνοκρατικής ιδεολογίας και νοοτροπίας. Το παντοδύναμο διοικητικό κράτος νοθεύει τήν έννοια του ανθρώπου και του πολίτη που είχε διαπλάσει ή ούμανιστική παιδεία. Οί εξέλιξεις αυτές είναι φανερές άκόμη και σε πολλές διατάξεις του ισχύοντος Συντάγματος του 1975, π.χ. όπως στο άρθρο 24 που άφορά θέματα οικισμού και χωροταξίας, και στο άρθρο 106, που προβλέπει το γενικό προγραμματισμό τής οικονομικής ανάπτυξεως κ.λπ., γιατί οί συνταγματικές αυτές διατάξεις αναθέτουν σε κρατικά όργανα τή λήψη πολύ σοβαρών αποφάσεων, χωρίς να

γίνεται, όπως λέγει ο συγγραφέας, καμιά αναφορά σε θεσμούς λαϊκής συμμετοχής, έστω και συμβουλευτικής μορφής (τόμ. Α' σ. 169).

Τò φαινόμενο αυτό τής μη συμμετοχής του πολίτη στην άσκηση τής εξουσίας αποτελεί μια σημαντική άδυναμία τής δημοκρατίας. 'Η τύχη των δημοκρατικών θεσμών εξαρτάται από την όρθή εφαρμογή των τεχνολογικών προόδων. 'Η τεχνολογία, όπως αναφέρει πολύ όρθά ο συγγραφέας, είναι ένα παράγωγο τής επιστήμης, ένα άπλο μέσο για την πραγματοποίηση σκοπών (σ. 481), ή επιλογή των όποιων αποτελεί έργο τής πολιτικής φρονήσεως. Για τή ματαίωση, λοιπόν, των κινδύνων από την κατάχρηση τής τεχνολογίας, επιβάλλεται, όπως συμπεραίνει ο ίδιος, ή αναμόρφωση τής πολιτικής παιδείας, ή καλλιέργεια τής άρετής και των άρχων τής δημοκρατικής ελευθερίας. 'Η παραμέληση τής πολιτικής παιδείας αποτελεί, όπως προσθέτει, τò βαθύτερο αίτιο τής κρίσεως του πολιτισμού.

3. 'Η τρίτη κεντρική ιδέα που διέπει ιδίως τò δεύτερο μέρος του δεύτερου τόμου συνδέεται με τή βαθειά γνώση από τò συγγραφέα τής άρχαίας έλληνικής σκέψης άπ' τήν έποχή του 'Ομήρου έως τόν Πλάτωνα και τόν 'Αριστοτέλη. Βέβαια ο συνάδελφός μας σε πολλές άλλες μελέτες του επικαλείται τις σκέψεις των δύο αυτών φιλοσόφων προς ένισχυση των απόψεών του. Στο τμήμα όμως αυτό του βιβλίου του ή ανάπτυξη των ιδεών των μεγάλων αυτών φιλοσόφων και άλλων άρχαίων στοχαστών είναι ευρύτερη και συστηματικότερη.

'Ενδεικτικά σημειώνω ότι στην ώραία μελέτη του με τόν τίτλο «τò δίκαιο, ο άνθρωπος και ή ιστορία», ο συγγραφέας αποκρούει και χαρακτηρίζει ως άφελή τή θεωρία του Μάρξ για τή μελλοντική εξαφάνιση του δικαίου, και αναφερόμενος στον 'Αριστοτέλη, παρατηρεί ότι ο άνθρωπος είναι τò μόνο ζώο που μπορεί να διακρίνει μεταξύ του δικαίου και του άδικου και να άντιληφθεί τή σημασία των λοιπών κοινωνικών αξιών. Κατά συνέπεια, φρονεί ότι πρέπει να αποτίσουμε φόρο τιμής στο σύνολο των κανόνων του δικαίου, οί όποιοι, παρά τις άτέλειές τους και παρά τις καταχρήσεις τους που γίνονται από τους ίσχυρους τής ήμέρας, αποτελούν τò μόνο λογικό σύστημα που ένώνει τους ανθρώπους με δεσμούς άλληλεγγύης και άλληλοβοήθειας, δεσμούς που είναι απολύτως αναγκαίοι στη σημερινή έποχή, λόγω των κινδύνων που δημιουργούν οί τεχνολογικές πρόοδοι.

Στή μελέτη του για τήν άρχή τής νομιμότητας στις σκέψεις του Πλάτωνος, ο συγγραφέας αναπτύσσει ότι κατά τò φιλόσοφο αυτό άντικείμενο τής πολιτικής φιλοσοφίας είναι να άνεύρει τους καλύτερους δυνατούς τρόπους όργανώσεως των πόλεων, ξεκινώντας από τήν έμπειρία και φωτίζοντάς την με τήν ήθική. Σε δύο άλλες μελέτες του για τήν πολιτική σκέψη του 'Αριστοτέλη, έπιχειρεί μια συνθετική έκθεση και κριτική εκτίμηση των ιδεών του φιλοσόφου, τονίζοντας ιδιαίτερα ότι ή φρόνηση είναι ή κεντρική έννοια που συνδέει τò θεωρητικό με τόν πρακτικό λόγο, και προσφέρει,

στήν πολιτική τή δυνατότητα νά συγκροτηθεῖ σέ ἐπιστήμη, μέ τή σημερινή ἔννοια τοῦ ὄρου. Στόν ἴδιο κύκλο ιδεῶν ἀνήκουν καί οἱ πολὺ ἀξιόλογες μελέτες του γιά τήν ἔννοια τῆς Θέμιδος (δηλ. τῆς δικαιοσύνης) καί τοῦ Νόμου στήν ἀρχαιότητα καί γιά τὰ πολιτικά ιδεώδη καί τήν ἐθνική ιδεολογία στὰ Ὀμηρικά ἔπη.

Μέ ὅσα ἀνέφερα πιό πάνω προσπάθησα νά δώσω μιὰ πολὺ γενική καί ἀναγκαστικά ἐλλιπῆ εἰκόνα τοῦ πλούτου τῶν ιδεῶν καί τῶν προβλημάτων τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης πού ἐρευνῶνται πολὺπλευρα, ἀπὸ ἱστορική, φιλοσοφική καί πολιτική ἄποψη στοὺς δύο αὐτοὺς τόμους. Πρέπει ὅμως νά προσθέσω ὅτι στοὺς τόμους αὐτοὺς περιλαμβάνονται καί πολλὲς ἄλλες πολὺ ἀξιόλογες μελέτες πού πραγματεύονται καθαρὰ νομικά θέματα, προβλήματα τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, καθὼς καί θέματα γενικότερου ἐνδιαφέροντος. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω τίς νομικὲς μελέτες γιά τήν ἀποκέντρωση καί τήν αὐτοδιοίκηση, γιά τὸ πρόβλημα τῶν νομοθετικῶν διαταγμάτων καί τῶν τυπικῶν νόμων, γιά τὸ δικαστικὸ ἔλεγχο τῆς συνταγματικότητας τῶν νόμων, γιά τὰ θεμελιώδη δικαιώματα στὸ Σύνταγμά μας τοῦ 1975 κλπ.

Προβλήματα φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ἐρευνῶνται στίς πολὺ σημαντικὲς μελέτες του, γιά τίς νέες ἔρευνες ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν νομικῶν ἀξιῶν (τόμ. Α΄ σ. 291 ἐπ.), γιά τήν ὁμοσπονδία τῶν λαῶν κατὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ (τόμ. Β΄ σ. 71 ἐπ.), στὴ μελέτη γιά τήν ἔννοια τοῦ δικαίου καί τῶν νομικῶν κυρώσεων (τόμ. Β΄ σ. 43 ἐπ.), στήν ὁποία συζητοῦνται οἱ γνῶμες σπουδαίων θεωρητικῶν τοῦ δικαίου (δηλ. τοῦ Jhering, τοῦ Duguit, τοῦ Kelsen, τοῦ Thon, τοῦ Binding κ.ἄ.). Ἐπίσης προβλήματα φιλοσοφίας τοῦ δικαίου συζητοῦνται καί στίς προαναφερθεῖσες μελέτες του γιά τὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος καί τοῦ Ἀριστοτέλη.

Τέλος θέματα γενικότερου ἐνδιαφέροντος ἀναπτύσσονται σὲ μιὰ σειρά τεσσάρων μελετῶν (τόμ. Β΄ σ. 97 ἐπ.) γιά τὸν Ἑλληνισμό καί τήν Εὐρωπαϊκὴν ἰδέαν, γιά τὴ δυναμικὴ τῆς ἐνοποιήσεως τῆς Εὐρώπης, γιά τήν πολιτιστικὴ της ταυτότητα καί τὴ δική μας ἐθνικὴ ταυτότητα, καθὼς καί στὰ ἄρθρα γιά τὴ ζωὴ καί τὸ ἔργο τοῦ καθηγητοῦ Ἀλεξάνδρου Σβώλου καί τοῦ λογοτέχνη Γιώργου Θεοδοκᾶ.

Μέ τὴ σύντομη αὐτὴ ἐπισκόπηση τοῦ περιεχομένου τῶν ἐν λόγω δύο τόμων προσπάθησα νά σκιαγραφήσω τὰ κυριότερα προβλήματα καί τίς βασικὲς ἰδέες πού ἀναπτύσσονται στοὺς τόμους αὐτοὺς καί ἀποτελοῦν καρπὸ καί καταστάλαγμα τῆς βαθιᾶς φιλοσοφικῆς καί νομικῆς παιδείας τοῦ συγγραφέα, τῆς ὀξείας παρατηρητικότητάς του καί τῆς γνώσης τῶν νεότερων ἐξειλίξεων τῆς ζωῆς, τῆς σταθερῆς του πίστεως στίς δημοκρατικὲς ἀρχές, καί τῆς πρωτότυπης σκέψης του. Ἀξίζουν, λοιπόν, πολλοὶ ἔπαινοι καί θερμὲς εὐχαριστίες στὸν κ. Γεώργιο Βλάχο γιά τοὺς κόπους του νά καταρτίσει τὴ συλλογὴ τῶν μελετῶν αὐτῶν, νά μεταφράσει στὰ ἑλληνικὰ ὅσες εἶχαν

δημοσιευθεῖ σὲ ξένες γλῶσσες καὶ νὰ προσφέρει ἔτσι στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη ἓνα πολύτιμο βοήθημα γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὴν ἔρευνα μεγάλων προβλημάτων τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Οἱ ἀναγνώστες τῶν δύο αὐτῶν τόμων εἶναι φυσικὸ νὰ ἀναμένουν μὲ εὐλόγο ἐνδιαφέρον τὴν ἔκδοση καὶ τοῦ τρίτου τόμου μελετῶν, ποὺ ἔχει ἤδη προαναγγελθεῖ, καὶ νὰ ἐλπίζουν ὅτι καὶ ὁ τόμος αὐτὸς δὲν θὰ ἀργήσει νὰ παραδοθεῖ στὴ δημοσιότητα στὸ προσεχὲς μέλλον.